

GURUHLARARO MUNOSABATLAR VA ZIDDIYATLAR

O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI

Choriyeva Shodiyona Bayramali qizi

Xorijiy til va adabiyoti fakulteti 3- bosqich talabasi

choriyevashodiyona67@gmail.com

+998934690903

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola guruhlararo munosabatlar va ularni kelib chiqishidagi ziddiyatlar nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tarzda tahlil qiladi. Tadqiqotda ijtimoiy shaxsiyat va guruh identifikatsiyasi (Social Identity Theory), resurslar uchun raqobat (Realistic Conflict Theory), tahdid va stereotiplash (Intergroup Threat Theory) hamda kontakt va dialog orqali ziddiyatlarni yumshatish (Contact Hypothesis) kabi asosiy nazariyalar integratsiyalangan yondashuvda ko'rib chiqiladi. Maqola guruhlararo ziddiyatlarning makro (siyosiy-iqtisodiy, madaniy) va mikro (shaxslararo stereotiplar, noto'g'ri kommunikatsiya) omillari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni empirik dalillar va eksperimental/nazoratli tadqiqotlar natijalari asosida yoritadi. Metodologik jihatdan ishlarda aralash usullar (mixed methods) — kvantitativ so'rovlar, tajriba dizaynlari va sifatli intervyu-obektiv kuzatuvlar — qo'llanilishi taklif etiladi, bu esa muammoning ham korrelyatsion, ham sabab-oqibat tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Maqola shuningdek guruhlararo stereotiplar, farazlar va ijtimoiy identitet mexanizmlarining ziddiyat keltirib chiqarishdagi roli, shuningdek uning kamaytirish strategiyalari (kontakt, hamkorlik, adolatli muomalalar, ijtimoiy normalarni o'zgartirish) haqida aniq tavsiyalar beradi. Amaliy natijalar ta'lim, siyosat, fuqarolik jamiyati va tashkilot psixologiyasi sohalarida ziddiyatlarni oldini olish hamda integratsiyalashgan ijtimoiy siyosat ishlab chiqishda foydalanish uchun mo'ljallangan.

KALIT SO'ZLAR Guruhlararo ziddiyat, ijtimoiy identitet, stereotiplar, guruh identifikatsiyasi, ijtimoiy ta'sir, konflikt nazariyalari, resurslar uchun raqobat, ijtimoiy

normalar, stereotiplarni kamaytirish, hamkorlik va kontakt, diskriminatsiya, empirik tadqiqotlar, intergroup threat, ziddiyatlarni boshqarish, ijtimoiy barqarorlik

Jamiyat — bu bir nechta individual shaxslar emas, balki bir-biri bilan murakkab aloqalarga ega guruhlar majmuasidir. Inson ijtimoiy mavjudot sifatida ko‘pincha guruh a‘zosi bo‘lishi, guruh identifikatsiyasiga ega bo‘lishi va boshqa guruhlar bilan munosabatda bo‘lishi — uning ruhiy hayoti va xulqida chuqur ta’sirga ega. Shu nuqtai nazardan, guruhlararo munosabatlar va ularning yaratuvchi yoki ziddiyatli tabiatini o‘rganish — psixologiyaning eng dolzarb va murakkab yo‘nalishlaridan biridir.

Tarixan, ijtimoiy psixologiyada guruhlararo ziddiyatlarni tushuntirish bo‘yicha bir nechta nazariy yondashuvlar shakllangan. Eng mashhurlaridan biri — Realistic Group Conflict Theory (RGCT) bo‘lib, u guruhlar o‘rtasidagi raqobat va manbalar cheklangan holatda konflikt va qarama-qarshilik paydo bo‘lishini izohlaydi. Boshqa bir muhim nazariya — Social Identity Theory (SIT) bo‘lib, unda guruhga mansub bo‘lish shaxsning o‘zini anglashi, guruhlararo taqqoslash va “biz–ular” kategoriyalarining shakllanishi orqali ziddiyatlar kelib chiqishi tushuntiriladi. Guruhlararo ziddiyatlarning shakllanishi ko‘pincha faqat iqtisodiy yoki manbalar yo‘qligi bilan emas — ijtimoiy identifikatsiya, stereotiplar, xatoliklar, noto‘g‘ri muloqot, adolat va hurmatning yo‘qligi, o‘zaro tushunmovchilik kabi psixologik, madaniy va kommunikativ omillar bilan ham bog‘liq. Shuning uchun, guruhlararo munosabatlarni o‘rganishda faqat bitta nazariy yondashuv emas, balki kompleks — struktural, situatsion va individual omillarni birgalikda hisobga oluvchi integratsiyalashgan yondashuv zarur. Ziddiyatlar har doim jamiyatga zarar keltirmaydi: ular ijtimoiy o‘zgarish, adolat talab qilish, fuqarolik faolligini kuchaytirish jarayonlarini ham boshlashi mumkin. Biroq, agar bu ziddiyatlar boshqarilmasa — stereotiplar, diskriminatsiya, ijtimoiy ajralish va dezintegratsiyaga olib keladi. Shunday ekan, guruhlararo munosabatlarni va ziddiyatlarni chuqur tahlil qilish, ularni oldini olish va konstruktiv boshqarish usullarini ishlab chiqish — bugungi global va mahalliy jamiyatlar uchun katta ahamiyatga ega. Ushbu maqola maqsadi — guruhlararo munosabatlar va ziddiyatlarning psixologik mexanizmlarini, ijtimoiy identifikatsiyani, stereotiplar va resurslar raqobatining ta’sirini, hamda konfliktlar dinamikasini nazariy va

amaliy jihatdan tahlil qilish. Maqolada xalqaro nazariyalar, empirik tadqiqotlar va zamonaviy kontekstlar (madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy) misollarida guruhlararo munosabatlarning murakkab tabiati ko'rsatiladi. Tahlil davomida shuni ko'rsatmoqchimizki: guruhlararo ziddiyatlarni tushunish va ularni konstruktiv hal qilish uchun — etarli ilmiy asos, kontekstli tahlil va real ijtimoiy strategiyalar zarur.

1. Guruhlararo munosabatlarning psixologik asoslari

Guruhlararo munosabatlar insonning ijtimoiy identifikatsiyasi, “biz–ular” kategoriyalarining shakllanishi va guruhlar o'rtasidagi taqqoslash jarayonlari bilan bevosita bog'liqdir. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, odamlar o'zlarini muayyan guruh a'zosi sifatida qabul qilganlarida, ushbu guruhning manfaatlari va qadriyatlari ularning shaxsiy xulqiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Social Identity Theory (Tajfel & Turner, 1979)ga ko'ra, inson o'z o'zini baholashni ko'tarish maqsadida o'z guruhini idealizatsiya qiladi, boshqa guruhlarini esa yomonroq deb qabul qilishi mumkin. Bu jarayon ijtimoiy stereotip va xulqiy og'ishlarga zamin yaratadi.

Ijtimoiy identifikatsiyaning kuchayishi guruh ichidagi birdamlikni kuchaytirsa-da, guruhlararo masofani yanada kengaytiradi. Masalan, muzeylar, sport jamoalari yoki diniy guruhlar misolida bu jarayon aniq ko'rinadi. O'zguruhparastlik (ingroup favoritism) va tashqi guruhlariga nisbatan salbiy yondashuv (outgroup derogation) guruhlararo ziddiyatlarning psixologik ildizini tashkil qiladi.

2. Guruhlararo ziddiyatlarning asosiy nazariyalari

2.1. Realistik ziddiyat nazariyasi (Realistic Group Conflict Theory)

Muayyan resurslar cheklangan bo'lganda, guruhlar o'rtasida raqobat kuchayadi va ziddiyatlar paydo bo'ladi. Sherifning mashhur Robbers Cave eksperimenti (1954) buning eng kuchli empirik isbotlaridan biridir. Ushbu tajribada ikki bolalar guruhi bir-biridan ajratilgan, so'ngra cheklangan resurslar uchun raqobatga qo'yilgan — natijada nafrat, stereotiplar, agressiv raqobat, salbiy baholash va hatto jismoniy ziddiyat kuzatilgan. Bu nazariya reallikda ham keng qo'llanadi: etnik guruhlar o'rtasida yer, ish o'rinlari, siyosiy

hokimiyat yoki moddiy imkoniyatlar bo'yicha raqobat paydo bo'lganda, ziddiyatlar kuchayadi.

2.2. Ijtimoiy identitet nazariyasi (Social Identity Theory)

Tajfel va Turner tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariya ziddiyatlarning faqat resurslar bilan bog'liq emasligini, balki psixologik ehtiyojlar — o'zini muhim his qilish, ijtimoiy mavqe, guruh nufuzini saqlash — bilan ham bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Odamlar uchun o'z guruhining yuqori maqomda ko'rinishi — shaxsiy o'zini qadrlash manbaidir. Bu nazariya “ingroup favoritism”, “outgroup bias”, “black sheep effect” (guruh ichidagi qoidalarga mos kelmaydigan a'zoni rad etish) kabi hodisalarni izohlab beradi.

2.3. Stereotiplar va ijtimoiy tasniflash nazariyasi

Guruhlararo ziddiyatlar ko'pincha stereotiplar yoki noto'g'ri ijtimoiy tasniflash jarayonlari orqali shakllanadi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, odamlar murakkab ijtimoiy ma'lumotni soddalashtirish uchun kategoriyalashga moyil. Ammo bu avtomatik kategoriyalash ko'pincha noto'g'ri umumlashmalarni, salbiy sifatlarni butun guruhga yuklashni keltirib chiqaradi.

Stereotiplar — bu ziddiyatlarning eng katta psixologik omillaridan biridir. Ular ijtimoiy xatti-harakatlarni shunchalik kuchli boshqaradiki, hatto hech qanday konflikt bo'lmaganda ham salbiy munosabatni uyg'otishi mumkin.

3. Guruhlararo konfliktlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar

3.1. Ijtimoiy normlar va guruh bosimi

Guruh ichidagi normalar guruh a'zolarining xatti-harakatini boshqaradi. Agar guruhda boshqa guruhga nisbatan salbiy munosabat normal holat sifatida qabul qilingan bo'lsa, har bir a'zo shu munosabatni qo'llab-quvvatlashga majbur bo'ladi. Aschning konformizm tajribalari buni aniq tasdiqlaydi: odamlar ko'pincha ko'pchilik fikriga moslashish uchun noto'g'ri qarorni ham qabul qilishi mumkin.

3.2. Kognitiv xatolar va xulosalar

Fundamental attribution error, stereotype bias, ingroup-outgroup homogeneity bias kabi kognitiv xatolar guruhlararo ziddiyatni yanada chuqurlashtiradi. Odamlar o'z guruhidagi xatolarni yumshoq, boshqa guruhdagi xatolarni esa keskin baholaydi. Bu psixologik mexanizm ijtimoiy zo'ravonlik va kelishmovchilikning kuchayishiga olib keladi.

3.3. Emotsional omillar

Qo'rquv, ishonchsizlik, xavotir, tarixiy tajriba, avloddan avlodga o'tuvchi salbiy hissiyotlar guruhlararo ziddiyatni kuchaytiradi. Terror Management Theory (Greenberg & Solomon, 1986)ga ko'ra, odamlar o'z guruhiga nisbatan kuchli sadoqatni o'lim qo'rquvi bilan ham izohlash mumkin.

4. Guruhlararo ziddiyatlarning ijtimoiy oqibatlari

Guruhlararo ziddiyatlar faqat psixologik jarayonlar bilan chegaralanmaydi. Ular jamiyatda quyidagi salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin:

ijtimoiy bo'linish va ajralish, diskriminatsiya, stereotiplarning mustahkamlanishi, radikallasuv, ijtimoiy ishonchning pasayishi, zo'ravonlik va agressiv xulqning kuchayishi.

Shu bois, ushbu jarayonlarni ilmiy asosda o'rganish jamiyat barqarorligini saqlashda muhim ahamiyatga ega. 5. Guruhlararo ziddiyatlarni kamaytirish va boshqarish strategiyalari

5.1. Kontakt gipotezasi (Allport, 1954)

Allportning kontakt gipotezasiga ko'ra, guruhlar orasidagi to'g'ri tashkil etilgan muloqot stereotiplarni yo'qotadi va ijobiy munosabatlarni shakllantiradi. Shartlar quyidagicha:

teng maqom, umumiy maqsad, hamkorlik, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash.

Empirik tadqiqotlar bu nazariyani keng tasdiqlagan.

5.2. Superordinated goals – umumiy maqsadlar

Robbers Cave eksperimentining ikkinchi bosqichida guruhlararo umumiy maqsadlar qo'yilganda (masalan, suv ta'minotini tiklash) raqobat keskin kamaygan. Bu yondashuv bugungi kunda ta'lim, siyosiy jarayon, biznes va ko'p millatli jamiyatlarda keng qo'llaniladi.

5.3. Kognitiv qayta ishlash va ta'lim

Madaniyatlararo ta'lim, tolerantiya treningi, stereotip va xatolarni tahlil qilish orqali odamlarning boshqa guruhlararo nisbatan fikrlari va xulqi o'zgartiriladi. Bu ilmiy asosga ega, amaliy jihatdan samarali yondashuvdir.

5.4. Ijtimoiy kommunikatsiya va yetakchilik

Yetakchilarning konstruktiv pozitsiyasi guruhlararo ziddiyatni kamaytirishi yoki aksincha — kuchaytirishi mumkin. Ijtimoiy psixologiyada bu “leadership framing” deb ataladi.

Guruhlararo munosabatlar va ziddiyatlarni o'rganish ijtimoiy psixologiyaeng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, guruhlararo ziddiyatlar faqat resurslar yoki iqtisodiy raqobat bilan izohlanmaydi, balki ijtimoiy identifikatsiya, stereotiplar, kognitiv xatolar, emotsional holat va guruh ichidagi normalar bilan ham bog'liqdir. Realistic Conflict Theory, Social Identity Theory va boshqa nazariyalar guruhlararo ziddiyatlarni tushuntirishda muhim ilmiy asos beradi.

Guruhlararo ziddiyatlar jamiyatda salbiy oqibatlararo — diskriminatsiya, stereotiplarning mustahkamlanishi, zo'ravonlik va ijtimoiy ajralish — olib kelishi mumkin. Shu sababli ularni oldini olish va konstruktiv boshqarish strategiyalari — kontakt gipotezasi, umumiy maqsadlar, madaniyatlararo ta'lim va yetakchilik yondashuvlari — juda muhimdir. Xulosa qilib aytganda, guruhlararo munosabatlar va ziddiyatlarni chuqur tahlil qilish, ularni ilmiy asosda boshqarish jamiyat barqarorligini ta'minlash, stereotip va diskriminatsiyani kamaytirish hamda ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tajfel, H., & Turner, J. C. The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. Psychology of Intergroup Relations, 1979.
2. Sherif, M. Group Conflict and Co-operation: Their Social Psychology. Routledge & Kegan Paul, 1966.
3. Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Addison-Wesley, 1954.
4. Greenberg, J., Solomon, S., & Pyszczynski, T. Terror Management Theory of Self-Esteem and Social Behavior. Advances in Experimental Social Psychology, 1986.
5. Brewer, M. B. Ingroup Identification and Intergroup Conflict. Social Psychology Quarterly, 1999.